



اصالت سنجی

مقاله مطالعه موردی

خلاصه انگلیسی این مقاله با عنوان:

The impact of Islamic places on the social, economic and physical structure of Iranian cities, Case study: District 3 of Isfahan

در همین شماره به چاپ رسیده است.

شهرسازی ایران، دوره ۵، شماره ۸، بهار و تابستان ۱۴۰۱، صفحه ۱۱۳ - ۱۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۶/۳، تاریخ بررسی اولیه: ۱۴۰۰/۶/۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۵، تاریخ

انتشار: ۱۴۰۱/۱/۱۵

**تأثیر اماکن اسلامی بر ساختار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهرهای ایران،****نمونه موردی: منطقه ۳ شهر اصفهان**

کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری: دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

علی اتحادی\*

کارشناسی ارشد برنامه ریزی منطقه ای: پردیس هنر های زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

علی آقازاده خاتونی

**چکیده:** شکل‌گیری و توسعه بسیاری از شهرهای سنتی ایران بر پایه اعتقادات دینی و باورهای مذهبی و عقیدتی بوده است. این فرآیند پس از ورود اسلام به ایران با شدت بیشتری دنبال شد و اماکن مذهبی مانند مساجد، امامزاده ها و حسینیه ها که مشخصه اصلی مذهب تشیع بودند به عنوان عامل محرک شکل‌گیری و رشد و توسعه شهرهای ایرانی - اسلامی مطرح شدند. بنابراین شناسایی تأثیرات اماکن مذهبی، امری ضروری در تحلیل مؤلفه های اثرگذار بر شهرها تلقی می‌شود. برای دستیابی به این هدف ابتدا با مطالعه متون نظری شاخص های اصلی اثرگذار توسط هریک از اماکن مذهبی بر شهرها شناسایی شد. سپس میزان تأثیرات اماکن مذهبی بر شهر از دید ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان سنجیده شد. جامعه آماری در این تحقیق جمعیت ۱۱۰ هزار و ۳۶۸ نفری منطقه ۳ شهر اصفهان است که با استفاده از روش کوکران ۳۸۳ نمونه برای انجام پرسشنامه بصورت تصادفی انتخاب شد. روایی پرسشنامه با استفاده از روش والتز و باسل و پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ مورد تایید قرار گرفت. جهت تجزیه و تحلیل داده ها نیز از آزمون تک نمونه ای استفاده شد. یافته های این مطالعه نشان می‌دهد که بر مبنای نظر ساکنان منطقه، مساجد با تفاوت میانگین ۰،۸۰۵، امامزاده ها با تفاوت میانگین ۰،۶۹۰ و حسینیه ها با تفاوت میانگین ۰،۵۴۵، نسبت به میانگین معیار، بر مؤلفه های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی منطقه ۳ شهر اصفهان تأثیر می‌گذارند.

واژگان کلیدی: شهرسازی اسلامی، اماکن مذهبی، مسجد، شهرسازی ایرانی، منطقه سه اصفهان

[ali.ettahadi.TNT@gmail.com](mailto:ali.ettahadi.TNT@gmail.com)\***۱- مقدمه**

این ارزش‌ها برگرفته از اعتقادات مذهبی مردمان بوده است (ستاری فرد، ۱۳۹۴). کما اینکه با مطالعه و مروری بر تاریخ شهرنشینی و شهرسازی جهان به روشنی قابل مشاهده است که نقش عامل مذهب در شکل‌گیری و گسترش شهرهای سنتی بسیار پررنگ می‌باشد. عقاید مذهبی در ایران نظیر هر جای دیگر یک عامل تأثیر گذار بر کلیه جنبه های زندگی شهروندان،

شهرها همواره محل زندگی و مظهر تجلی ارتباطات میان انسان‌ها بوده‌اند و تعلقات، خاطرات و روابط تجاری درون شهرها همواره باعث پویایی و سرزندگی آنها شده است. شهرها و به خصوص شهرهای ایرانی از دیرباز بر پایه اعتقادات، باورها و ارزش‌های مردمان ساکن در آن شکل گرفته‌اند که عمده

فرد، ۱۳۹۴). این فضاهای شهری که مخصوص شهرهای اسلامی است، نقش مهمی در ارتقای سرزندگی و کیفیت محیط در شهرها ایفا کرده‌اند.

این پژوهش به مرور مختصری بر شرایط شهرهای ایرانی پیش از ورود اسلام می‌پردازد و سپس با مطالعه متون نظری و تجربی، تاثیرات اسلام و اماکن مذهبی بر ساختار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهرهای ایرانی را واکاوی می‌کند.

به طور کلی دو سوال اصلی در این پژوهش مورد بحث قرار می‌گیرد:

تاثیرات اماکن مذهبی بر مولفه های اجتماعی، کالبدی و اقتصادی شهرهای ایران از گذشته تا به امروز چه بوده است؟

تاثیرات کنونی اماکن مذهبی منطقه ۳ اصفهان بر مولفه های اجتماعی، کالبدی و اقتصادی منطقه، ازدید ساکنان آن چگونه ارزیابی می‌شود؟

## ۲- پیشینه پژوهش

جدول ۱. نظریه های مرتبط با شهر اسلامی و تأثیر مؤلفه مذهبی در رشد شهرهای اسلامی

صاحب نظران	نام نوشتار	یافته ها
Spahic Omer	CONCEPTUALIZING ISLAMIC ARCHITECTURE	باززنده سازی مفهوم اسلامی در شهرسازی اسلامی موضوعی پدیدارشناسانه، دینی و مدنی است.
محمود رضایی	ارزش‌های جاوید و جهان گستر شهرسازی اسلامی - بازنمودی از نگرش‌های فرا کالبدی و فرازمانی شهر	پایداری با دادگستری، یگانگی با گونه گونی، پرمایگی با ناهمگونی، سازش پذیری با خردگرایی، از ارزشمندترین بن مایه های شهرسازی اسلامی هستند.
ویلیام	برساخت مفهوم	اسلام دینی شهری

سازمان اجتماعی - سیاسی و شکل شهرهای آن‌ها بوده است. مذاهب سازمان یافته اولیه با ورود آریایی‌ها در حدود ۱۷۰۰ قبل از میلاد در فلات ایران معرفی و با مذاهب قبلی بومیان فلات ترکیب و جایگزین آن‌ها شدند. بعد از ورود اسلام به ایران در قرن هفتم میلادی، این بناها به تدریج جای خود را به مجموعه ای از مساجد بخشیدند. مساجد، وظایف مذهبی و فرهنگی آتشکده ها را بر عهده گرفتند و به صورت مراکز عمده مذهبی شهرهای ایران درآمدند. آتشکده ها مهم ترین مراکز مذهبی شهرهای ما قبل اسلامی ایران بودند و آتشکده های بزرگتر به عنوان آتشگاه شناخته می‌شدند. آتشکده ها هم محل پرستش و هم مراکز اصلی فرهنگی جامعه به شمار می‌رفتند. آتشکده ها با قرار گرفتن در مرکز شهر برای اکثریت مردم زرتشتی به سهولت قابل دسترسی بودند. آتشکده ها علاوه بر کارکردهای مذهبی خود، مرکزی برای همایش‌های اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی، تربیتی، آموزشی و سیاسی نیز شمرده می‌شدند (مشکینی، ۱۳۹۳). رنگ و بوی مذهبی، دینی و اعتقادی شهرهای ایرانی را می‌توان از ابتدای پیدایش آن‌ها تا به امروز مشاهده کرد. این شهرهای مذهبی همواره در دل خود اماکن مذهبی را جای داده‌اند که یادآور باورهای دینی، اعتقادی و سنت های گذشته مردمان شهر می‌باشد.

شکل شهرهای ایرانی در زمان قبل از اسلام شامل سه بخش عمده حکومتی، شار میانی و شار بیرونی بود. اما در عصر اسلامی با ورود ساختار های جدید دچار تغییراتی شد که عمده ترین آن ها ورود مسجد به عنوان عنصر اصلی شهرهای اسلامی به درون بافت شهری بود. در دوره اسلامی روند توسعه شهر به سمت بیرون شهر بود و شهر بیرونی گاه عناصر قدیمی خود را به فراموشی می‌سپرد (تقوی و همکاران، ۱۳۹۳). اماکن مذهبی مانند مساجد، امام زاده ها و حسینیه ها در شهرهای اسلامی همواره خود را به عنوان یکی از مولفه های مهم در فضای شهری اسلامی خود را مطرح کرده‌اند (ستاری

معرفی به مردم ایران به دین اصلی آنان تبدیل شد. این دین از زمان ورود نه تنها بر حیات روحی مردم ایران تأثیر داشته است، بلکه تا حد زیادی شکل و ساختار سکونتگاه ها را تغییر داده است. بناهای مذهبی اسلامی برخی از مهم ترین بناهای شهرهای معاصر ایران را تشکیل می دهد (توکلی نیا، ۱۳۹۶).

چه در شهرهای سنتی و چه در شهرهای جدید ایران، بناهای عمده مذهبی عبارتند از: مساجد، مدارس علمیه (مدارس مذهبی)، امام زاده ها، حسینیه ها (بناهای ویژه سوگواری مذهبی) و مزارها و پیرها (زیارتگاه های مقدس از نظر فرهنگی) (حبیبی، ۱۳۹۴).

### ۳-۲- اماکن مذهبی به عنوان فضای شهری :

اماکن مذهبی مانند مساجد، امام زاده ها و حسینیه ها در شهرهای اسلامی همواره خود را به عنوان یکی از مولفه های مهم در فضای شهری اسلامی مطرح کرده اند (ستاری فرد، ۱۳۹۴). این فضاهای شهری که مخصوص شهرهای اسلامی است نقش مهمی در ارتقای سرزندگی و کیفیت محیط در شهرها ایفا کرده اند.

مکانیابی احداث و استقرار مساجد، امامزاده ها، بقاع متبرکه، حسینیه ها و سایر اماکن مذهبی در شهرهای ایرانی نشان دهنده این موضوع است که شهر ایرانی از گذشته دور تا به امروز شهری بوده است که بر پایه باورهای دینی مردمان آن شکل گرفته است. از این رو اماکن مذهبی را می توان گونه ای از فضاهای عمومی به شمار آورد که نه تنها فرد را به مبنا پیدایش خویش پیوند داده بلکه نقش مهمی در تقویت وجهه فرهنگی و اجتماعی شهرها ایفا نموده و زمینه ایجاد سرزندگی و پویایی شهری را فراهم می آورد (حبیبی، ۱۳۹۴).

مارشه	شهر اسلامی	است.
محمد نقی زاده	طرح کلی برنامه جامع احیاء شهر اسلامی	یکی از لوازم بروز تمدن اسلامی، شهر اسلامی است.
حسین رحیمی	در جستجوی شهر اسلامی پایدار	شهر اسلامی پایدار بایستی بازتاب اندیشه های متعالی دین مبین اسلام در تمامی جوانب باشد.
عطایی همدانی و دیگران	بررسی و الگوشناسی مکانیابی مساجد عصر نبوی در مدینه	مسجد النبی از ابتدا مرکز شهر مدینه نبوده و در انتهای یکی از انشعابات بازار بود که به تدریج به مرکز شهر تبدیل شد.
محمد نقی زاده	جایگاه مسجد در طراحی شهر اسلامی	مسجد به عنوان عامل هویتی شهر مسلمانان و به عنوان عنصر اصلی و غالب شهر یا محلات - مسجد مرکز تعاملات اجتماعی و فرهنگی و قضایی و اداری است.
جورج مارشه و گوستاو فن گرونه بام	برساخت مفهوم شهر اسلامی	مسجد به عنوان مرکزی دینی - سیاسی و شکل دهنده شهر اسلامی در مرکز شهر قرار می گیرد.

### ۳- مبانی نظری

#### ۳-۱- شهرهای ایرانی بعد از اسلام: بعد از

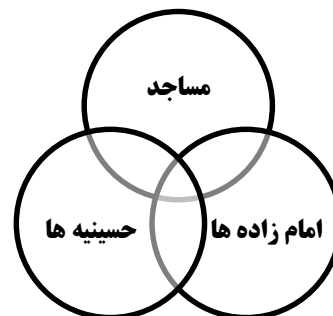
ورود اسلام به ایران در قرن هفتم میلادی، آتشکده ها به تدریج جای خود را به مجموعه ای از مساجد بخشیدند. مساجد، وظایف مذهبی و فرهنگی آتشکده ها را بر عهده گرفتند و به صورت مراکز عمده مذهبی شهرهای ایران درآمدند. اسلام در اندک زمانی پس از

تغییراتی شد که عمده ترین آن ها ورود مسجد به عنوان عنصر اصلی شهرهای اسلامی به درون بافت شهری بود. در دوره اسلامی روند توسعه شهر به سمت بیرون شهر بود و شهر بیرونی گاه عناصر قدیمی خود را به فراموشی می سپرد. این امر را می توان در روند توسعه شهر اصفهان نیز مشاهده کرد (تقوی و همکاران، ۱۳۹۳).

مساجد در جایی واقع می شدند که در دسترس شهروندان مسلمان باشند. هم چنان که آتشکده های سابق برای زرتشتیان چنین بودند. مسجد جامع یا مسجد اصلی جامعه به شکل یک ساختمان بزرگ و مرتفع اغلب در مرکز شهر، یا در طول بازار اصلی یا بسیار نزدیک به آن ساخته می شد. مسجد جامع به همراه مناره های بلند خود به عنوان مرتفع ترین ساختمان، از قسمت های مختلف شهر قابل رؤیت بوده است (حبیبی، ۱۳۹۴).

در شهرهای سنتی ایران، مسجد جامع در کانون بازار واقع شده است و به عنوان خانه واقعی همه مردم به شمار می آید. مسجد جامع بسیاری از مقاصد مذهبی، سیاسی، اجتماعی و آموزشی را به صورت کارکردهایی چند منظوره تأمین می کند و نظر به آن که این مجموعه از نظر روحی تمامی حیات شهر را پوشش می دهد، بنابراین از نظر فیزیکی با بافت شهر وحدت می یابد (توکلی نیا، ۱۳۹۶). مسجد فاقد فضای باز خارجی یا محدوده مجزاست. در اکثر موارد نمی توان در پیرامون مسجد قدم زد و با ساختمان های پیرامونی درآمیخته و با آن ها ترکیب شده است (پورجعفر، ۱۳۸۱). بنابراین مسجد جامع به ندرت به صورت مجزا و منفرد وجود دارد، بلکه در بیشتر موارد با بازار شهر پیوسته است و تقریباً همیشه مسجد جامع با انبوه ساختمان های متراکم شهر هم جوار می باشد.

مسجد جامع معمولاً مسجد اصلی شهر است و اغلب در طول بازار در تقاطع دو راسته مهم و اصلی بازار قرار می گیرد، و نقطه کانونی کل مجموعه بازار است که قابل دسترسی بازاریان و نیز بقیه مردم می باشد



نمودار ۱. اماکن مذهبی تاثیرگذار در شکل دهی به ساختار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهرهای ایرانی  
منبع: (حبیبی، ۱۳۹۴، صادقی، ۱۳۹۷، معروفی، ۱۳۹۷، ستاری فرد، ۱۳۹۴)

۳-۲-۱-مسجد: پس از ورود اسلام، شهرهای ایرانی با تغییر ساختارهای مذهبی رو به رو می شدند. ساخت مسجد توسط اعراب مسلمان از قرن هفتم میلادی در شهرهای ایران رواج یافت. مسجد که مکان اصلی پرستش و عبادت مسلمانان بود، به زودی به صورت نشانه و مشخصه شهر اسلامی درآمد. در چند قرن اولیه اسلام، سکونتگاه های فاقد مسجد، شهر محسوب نمی شدند (حبیبی، ۱۳۹۴). به عنوان مثال آتشکده های زرتشتی جای خود را به مساجد می دادند. ایجاد مساجد توسط اسلام، تغییر عمده فیزیکی در شهرهای ایران محسوب می گردد. در بسیاری موارد برای مثال در شهر ساوه آتشکده بزرگ زرتشتیان تبدیل به یک مسجد مهم شد. این تبدیل عموماً به آسانی صورت می گرفت. با افزودن برخی عناصر مهم نظیر محراب، منبر، سپس مناره به بنای قدیمی، آتشکده به مسجد تبدیل می شد. در برخی موارد دیگر، فرایند تخریب یا تغییر و تبدیل آتشکده ها به مساجد خالی از مشکلات سیاسی- اجتماعی نبوده است. در این موارد مساجد جدید در محل آتشکده سابق یا در کنار آن بنا می شد (دنبلی، ۱۳۹۷).

شکل سنتی شهر در زمان قبل از اسلام شامل سه بخش عمده حکومتی، شار میانی و شار بیرونی بود. اما در عصر اسلامی با ورود ساختار های جدید دچار



شکل ۱. منتهی شدن شریان‌های اصلی و

مهم شهر به سمت مسجد. منبع: (پورجعفر، ۱۳۸۱)  
مساجد به ویژه مساجد بزرگتر به منظور قابل رؤیت شدن از قسمت‌های مختلف شهر، مناره‌هایی بلند برافراشته در گوشه‌های ساختمان مسجد و مشرف به ساختمان‌های پیرامونی شهر داشتند (ملک آبادی، ۱۳۹۹). این مناره‌ها معمولاً بلندترین بناهای شهرهای سنتی ایران را تشکیل می‌دادند.

به علت موقعیت جغرافیایی ایران در رابطه با مکه در عربستان سعودی، محراب‌ها در مساجد ایران همیشه رو به جنوب غربی‌اند. این جهت آن چنان مهم و واجب است که گاهی اوقات تمام ساختمان بایستی

(دنبلی، ۱۳۹۷).

عموماً فعالیت‌های اقتصادی خاصی پیرامون مسجد متمرکز شده‌اند تا نیازهای آن را برطرف سازند. دلیل دیگر برای نزدیکی موقعیت مکانی مسجد به بازار، به این علت است که بازاریان در فاصله چند دقیقه‌ای به صورت پیاده از مغازه‌هایشان به مسجد دسترسی داشته باشند.

نقش مسجد در شهرهای سنتی ایران با نقش کلیسا در شهرهای قرون وسطایی اروپا مقایسه شده است در صورتی که مسجد در مقایسه با کلیسا نهادی به مراتب اجتماعی‌تر است (مشکینی، ۱۳۹۳). مسجد نه تنها مکانی است که مردم اطلاعات مذهبی و اخبار سیاسی و تجاری را مبادله می‌کنند بلکه مکان تعاملات دولت‌مردان و عوام نیز محسوب می‌شود. در زمان‌های گذشته، احکام سلطنتی، اخبارها و معافیت‌های مالیاتی و اخبار مربوط به امور شهروندان در مساجد اعلام می‌گردید.

مساجد تنها در کانون بازار متمرکز نمی‌شوند، آن‌ها در نواحی مسکونی نیز پراکنده هستند. بنابراین هر محله حداقل یک مسجد دارد. مساجد محلی در مرکز هر بخش مسکونی در طول بازار محلی و در کنار چند ساختمان عمومی دیگر قرار گرفته‌اند (حبیبی، ۱۳۹۴).



شکل ۲. منحنی ارزش زمین در اطراف اماکن مذهبی در شهرهای کهن. منبع: (پورجعفر، ۱۳۸۱)

در جهت خاصی ساخته شود تا نمازخانه رو به قبله قرار گیرد. غالباً این جهت با الگوی خیابان موجود یا مورفولوژی میدانی که بر کنار آن ساخته شده است، هماهنگ نمی‌باشد. مثالی مناسب از این دست، مسجد

به اطراف منشعب می‌شدند. خیابان‌ها توسط دیوار شهر محصور بودند. این دیوار بارها همراه با رشد شهر در دوره‌های مختلف تاریخی در مکان جدیدش تجدید بنا گردید. حرم امام رضا (ع) به خاطر اهمیت فوق العاده مذهبی - فرهنگی خود همچنان به عنوان هسته اصلی شهر مشهد باقی مانده و موقعیت مکانی آن بر ساختار شهر تأثیر داشته است. ضمن آنکه مورفولوژی سنتی مشهد از مورفولوژی اکثر شهرهای دیگر ایران تبعیت نمی‌کند چراکه اغلب شهرها عمدتاً به عنوان مراکز تجاری دارای بازار به مثابه هسته مرکزی به راه توسعه خود افتاده‌اند، در حالی که در مشهد این حرم است که هسته اصلی شهر را تشکیل می‌دهد.

حرم مطهر قلب شهر به حساب می‌آید و بازارها تقریباً به صورت شعاعی از این بنای مرکزی منشعب می‌شوند و مناطق تجاری را تشکیل می‌دهند. مناطق مسکونی، بخش تجاری را احاطه می‌کنند و به وسیله چند راه معمولاً متقاطع در ناحیه حرم به منطقه مرکزی متصل می‌شوند. تفاوت عمده بین مشهد و مدل شهر اسلامی در آن است که به جای مسجد جامع، حرم امام رضا (ع) مرکز شهر را تشکیل می‌دهد. با در نظر گرفتن تشابه کارکردی حرم‌ها و مساجد در ایران، مشهد به خوبی با مدل شهر اسلامی مطابقت می‌کند (عسگری، ۱۳۹۷).

۳-۲-۳- حسینیه‌ها: گونه‌ای از انواع دسته بندی فضاهای شهری در شهرهای اسلامی - ایرانی، فضاها و یا بناهایی به نام میدان، تکیه و حسینیه می‌باشند. حسینیه‌ها از انواع بناهای مذهبی هستند که بخشی جدایی ناپذیر از کالبد فیزیکی اغلب شهرها و روستاهای کشور ما محسوب می‌شوند (قبادیان، ۱۳۸۲).

معمولاً حسینیه‌های مهم در طول بازارهای اصلی در هسته مرکزی شهر واقع و حسینیه‌های کوچکتر در محلات مختلف پراکنده شده‌اند. ساختن حسینیه‌ها همانند ساختن مساجد نشانگر ایمان مذهبی، شخصیت اجتماعی و اتحاد صنفی است. برای مثال در سبزه زار

جامع عباسی در اصفهان است که در ضلع جنوبی میدان نقش جهان قرار گرفته است که در قرن هفدهم میلادی ساخته شد (حبیبی، ۱۳۹۴). مسجد به منظور رو به قبله قرار گرفتن، چندین درجه منحرف شده است به طوری که جهت آن از جهت میدان تبعیت نمی‌کند. چنین الگویی در سراسر جهان اسلام وجود دارد.

۳-۲-۲- امامزاده‌ها: ساخت مساجد در تمام شهرهای اسلامی عمومیت دارد ولی امامزاده‌ها و هم چنین حسینیه‌ها معمولاً خاص فرقه شیعه به شمار می‌آیند در شهرهای سنی نشین وجود ندارند. امامزاده‌ها در شهرها یک ناحیه هسته‌ای مهم را به وجود می‌آورند. در ایران اهمیت مذهبی این ساختمان‌ها فراتر از اهمیت مسجد جامع می‌شود. آن‌ها اغلب به مکان‌های اصلی برای دیدار و تجمع شهروندان و نیز زیارت تبدیل می‌گردند (مولایی، ۱۳۹۸).

امامزاده‌ها زائران خود را از شهر، پسرکانه‌ها یا شهرهای مجاور پذیرا هستند. بسیاری از این امامزاده‌ها در جوار خود دارای یک یا چند کاروانسرا می‌باشند که به عنوان مکان‌های اجاره‌ای برای زائران مورد استفاده قرار می‌گیرند (پاسدار شهرازی، ۱۳۹۴).

وجود امامزاده‌ها در ایران از چنان اعتباری برخوردار بوده که در بسیاری از موارد دلایل عمده تأسیس اولیه یا توسعه بعدی شهرها به شمار می‌آمدند، یک مثال بارز از این دست، شهر بزرگ مشهد، دومین شهر بزرگ ایران می‌باشد. مشهد در اوایل قرن نهم میلادی روستایی به نام سناباد بود. حرم امام رضا (ع) بازدید کنندگان و زائران را از اکناف جهان شیعه جذب کرد و تدریجاً روستای کوچک سناباد به یک شهر عمده مبدل گردید. نام سناباد به مشهد - محل شهادت امام رضا (ع) - تبدیل شد و به تدریج از دو شهر باستانی خود یعنی نیشابور و توس اعتبار بیشتر یافت (ملک آبادی، ۱۳۹۹).

حرم به عنوان مرکز اصلی شهر، کانونی بود که خیابان‌ها و کوچه‌های بسیاری به صورت شعاعی از آن

مؤلفه	ویژگی مؤلفه ها
	حضور - محل برگزاری مراسمها، آیینها و گردهماییهای مذهبی - تنوع فعالیتی و فضایی پوی
فرمی	- دسترسی فیزیکی و بصری تمام بخشهای بافت شهری - دسترسی آسان و عمومی در تمامی ساعات شبانه روز - توجه به فرم برای استفاده جمعی از فضا - توجه به برنامه ریزی فضاهای باز و بسته در امامزاده - استفاده از معماری بومی و دینی متناسب با فرهنگ اسلامی - توجه به تزئینات و عناصر موضعی در فرم بنا
معناشناختی	- منعکس کننده فرهنگ، عقاید و ارزشها - محل دریافت تصویر و ادراک ذهنی از سیما و الگوی شهر - شکل دهنده هویت اجتماعی و هویت شهری - زنده کردن یاد خدا و ارزشهای دینی و انسانی در شهرها
اجتماعی و فرهنگی	- محور کانون فرهنگی اجتماعی محدوده - محل برگزاری مراسم و مناسک - هویت تاریخی فضا - محل پیوند دهنده اعضای جامعه - محل ملاقات و دید و بازدید و انتقال اطلاعات

منبع: (ستاری فرد، ۱۳۹۴)

سرزندگی مفهومی اعم از فضای شهری بوده و در دو سطح خرد و کلان قابل تعریف می‌باشد؛ سرزندگی در سطح کلان، علاوه بر سرزندگی فضای شهر، مفاهیمی چون عدالت، کارآمدی، سازگاری، انعطاف پذیری، کیفیت محیطی را در بر می‌گیرد که در نهایت

می‌توان حسینیه عطارها، حسینیه بزازها، حسینیه قنادها را مشاهده کرد. حسینیه ها مانند مساجد در سراسر شهر پراکنده شده‌اند: هر محله مسکونی، حسینیه مخصوص به خود را دارد (معروفی، ۱۳۹۷). جهت حرکت دسته مذهبی در شهر و نقاط توقف با تأکید بر مراکز مهم مذهبی، سلسله مراتب اجتماعی را نشان می‌دهد. دسته در محل سکونت زمین داران بزرگ، رهبران مهم مذهبی و برخی از ساکنان با نفوذ دیگر شهر نیز توقف می‌کند (حبیبی و مجتبی زاده، ۱۳۹۸).

حسینیه ها در فرم دهی و شکل‌گیری رفتارهای دسته جمعی، ارتقای پیوندهای اجتماعی و هم‌گرایی های فرهنگی، نقش فعالی دارند (رهنما، ۱۳۷۶) و در کنار مراکز محله ها، نقشی مؤثر و سازنده ایفا میکنند (سلطان‌زاده، ۱۳۷۴).

۳-۳- نقش فضاها و اماکن مذهبی در سرزندگی فضای شهری: از مهم‌ترین فضاهای مذهبی در شهرها می‌توان به بقعه متبرک امامزادگان، مساجد جامع و مساجد محلی و حسینیه‌ها اشاره نمود که حضور آنها در بافت شهری، ضمن آن که نشان از جایگاه رفیع و پر رنگ ارزشها و باورهای اعتقادی و دینی دارد، محرک رشد، توسعه و رونق بافت شهری نیز گردیده است. در واقع، تقسیم عمومی جهان به پدیده‌های قدسی و غیر قدسی از پایه‌های اساسی اندیشه دینی است که در فضای شهر بازتولید می‌شود به واقع شهر مجموعه ای از فضاها با درجه متفاوتی از تقدس یا عدم تقدس است (ستاری فرد، ۱۳۹۴).

جدول ۲. اهم مؤلفه های ایجاد کننده سرزندگی

#### توسط اماکن مذهبی

مؤلفه	ویژگی مؤلفه ها
عملکردی	- محل انجام فعالیت‌های دینی و اعتقادی - محل برخورد اجتماعی شهروندان و تبادل افکار و عقاید - محل وقوع رخدادها و حوادث - محل گذراندن اوقات فراغت، تفرج و

حکومت صفوی از شیعیان، ساخت و بازسازی بقاع متبرکه و امامزادگان نیز رونق یافت (شاطری و اسدی، ۱۳۹۳).

وجود مساجد مطرح و برجسته، امامزاده های متعدد و حسینیه های فعال، منطقه ۳ شهر اصفهان را نمونه مناسبی جهت بررسی نقش و تاثیر اماکن مذهبی بر ساختار کالبدی و اجتماعی - فرهنگی یک نظام سکونتگاهی مطرح می کند.

#### ۴- روش تحقیق

##### ۴- روش تحقیق

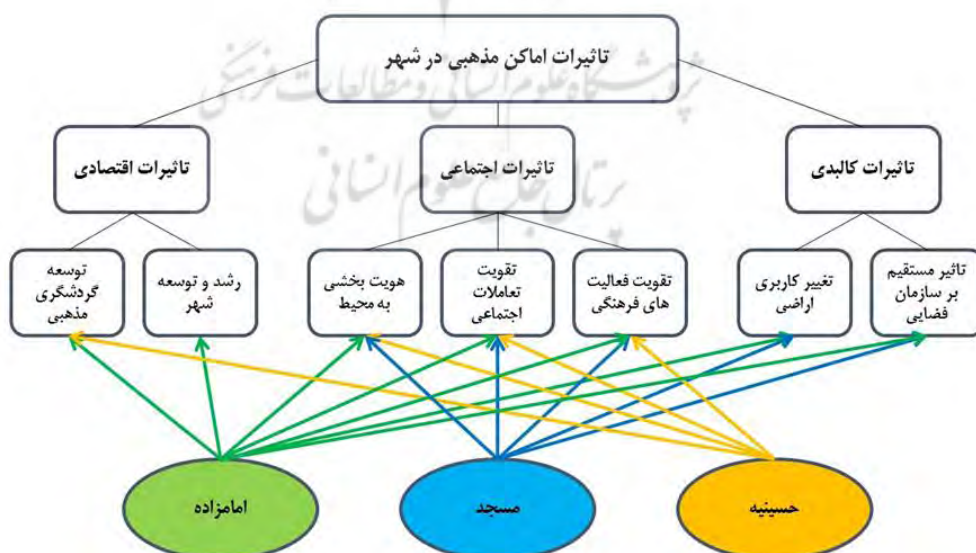
پژوهش حاضر از نظر ماهیت، توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی می باشد. برای جمع آوری اطلاعات از روش ترکیبی مطالعات کتابخانه ای و میدانی استفاده شد. براین اساس، بخشی از اطلاعات به روش اسنادی و مطالعه منابع تاریخی ایرانی-اسلامی بدست آمد و بخش دیگری از اطلاعات مورد نیاز از طریق مطالعات میدانی و از طریق مشاهدات محلی و مصاحبه با افراد کهنسال و پیرغلامان حسینی و تهیه پرسشنامه و توزیع آن میان مردم شهر بدست آمد. محاسبه حجم

سرزندگی شهر در صورت پایداری به زیست پذیری منجر خواهد شد (خستو و همکاران، ۱۳۸۹). به نقل از ستاری فرد، (۱۳۹۴).

فضاهای مذهبی همواره از مهم ترین و اثرگذارترین فضاها بر روح و روان مردم و نوع زندگی آنها به محسوب می شوند. این فضاها علاوه بر آن که از عهده انجام وظائف دینی ساکنان بر می آید، کانونی برای بحث در مورد مسائل سیاسی، مذهبی، اخلاقی، تربیتی و اجتماعی نیز بوده است (توسلی، ۱۳۸۱).

##### ۴-۲- محدوده مورد مطالعه: بی تردید اصفهان

همچون نگینی در تاریخ دوران ایران اسلامی است. شهر اصفهان در طی هزاران سال قبل از اسلام دارای تمدن کم نظیری بوده است (علیمرادی و همکاران، ۱۳۹۸) و از دوره ساسانیان تا کنون نیز یکی از برجسته ترین مراکز دینی و فرهنگی کشور بوده است (تقوی و همکاران، ۱۳۹۳). با این وجود بیشتر شهرت اصفهان به دوران حکومت صفویان برمی گردد. در زمان حکومت صفویه و با انتخاب اصفهان به عنوان پایتخت، رشد و توسعه این شهر با ایده ها و الگوهای اسلامی مذهب تشیع سرعت گرفت. در این دوران با حمایت پادشاهان



نمودار ۲. مدل مفهومی پژوهش، تاثیرات اماکن مذهبی بر شهر ایرانی - اسلامی



شاخص CVI مشخص می‌کند که سوالات پژوهش به روشنی قلمرو محتوا را به عرصه پرسش در می‌آورد یا خیر (Waltz, Strick, & Lenz, 2005). این شاخص برای اندازه‌گیری میزان ارتباط بین گویه‌ها و مفهوم مورد پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد. (polit & beck, 2004).

### جدول ۳. نحوه امتیازدهی به گویه‌ها توسط کارشناسان در روش والتز و باسل

مفهوم	شماره گزینه
مناسب نیست	۱
نسبتاً مناسب است	۲
مناسب است	۳
بسیار مناسب	۴

منبع: (Waltz, C., & Bausell, R. B, 1983)

### جدول ۴- تعیین روایی پرسشنامه با مدل والتز و باسل

پرسشنامه	گزینه ۱	گزینه ۲	گزینه ۳	گزینه ۴	گزینه ۵	گزینه ۶	CVI
پرسشنامه میزان ارتباط گویه‌ها و پرسشنامه	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
مشغولی مناسب برای رسیدن به مسجد وجود دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا مسجد در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا مسجد در افزایش فعالیت‌های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا مسجد در حیات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا مسجد در تغییر کالری ازغی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا نمازگاه در افزایش فعالیت‌های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا نمازگاه در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا نمازگاه در حیات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا نمازگاه در تغییر کالری ازغی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا نمازگاه در رونق گردشگری مذهبی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا حسینیه در افزایش فعالیت‌های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا حسینیه در حیات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳
آیا حسینیه در رونق گردشگری مذهبی شهر نقش موثری دارد؟	۲	۳	۴	۳	۲	۱	۰.۸۳

مطابق نظر والتز و باسل، حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI برابر با ۰/۷۹ است. با توجه به جدول بالا و مقادیر بدست آمده، روایی پرسشنامه این پژوهش با گویه‌های فوق مورد تایید قرار گرفت.

نمونه با استفاده از فرمول کوکران مشخص شد. روایی گویه‌های پرسشنامه از طریق روش والتز و باسل و پایایی پرسشنامه نیز از طریق آزمون آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفت.

### ۴-۱- محاسبه حجم نمونه: محاسبه حجم

نمونه در استنباط آماری و یافته‌ها بسیار حائز اهمیت است. یکی از پر کاربردترین روش‌ها برای محاسبه حجم نمونه فرمول کوکران است که در این پژوهش از آن برای سنجش تعداد نمونه استفاده شده است.

$$n = \frac{Z^2 pq}{d^2} \div \left( 1 + \frac{1}{N} \left( \frac{Z^2 pq}{d^2} - 1 \right) \right)$$

رابطه شماره (۱)

که در آن: n: حجم نمونه آماری؛ N: حجم جامعه آماری؛ d: اشتباه مجاز و Z: مقدار متغیر نرمال می‌باشد.

با توجه به اینکه جمعیت منطقه ۳ شهرداری اصفهان ۱۱۰۳۶۸ نفر است طبق محاسبات فرمول کوکران حجم نمونه این پژوهش ۳۸۳ نفر تعیین گردید. نمونه‌گیری از جامعه آماری، به صورت تصادفی صورت گرفته است. با توجه به این که متغیرهای تحقیق از نوع کیفی می‌باشند، گردآوری داده‌های عددی، از طریق پرسشنامه و به روش طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت بررسی شده است.

### ۴-۲- بررسی روایی پرسشنامه: والتز و باسل

روایی را برای سنجش میزان روایی پرسشنامه استفاده کرده‌اند که بر مبنای نظر مستقیم کارشناسان، هر گویه امتیازی میان ۱ تا ۴ را دریافت می‌کند (Waltz, C., & Bausell, R. B, 1983). لازم به توضیح است که تعداد متخصصین که سوال‌های مورد نظر را مورد ارزیابی قرار خواهند داد حداقل باید چهار نفر باشد.

**جدول ۸. ضریب آلفای کرونباخ پرسش های مربوط به حسینیه**

تعداد گویه ها	ضریب آلفای کرونباخ استاندارد	ضریب آلفای کرونباخ
4	.903	.898

**۴-۴- تجزیه و تحلیل داده ها**

برای تحلیل نتایج پرسشنامه از آزمون t تک نمونه ای استفاده شده است. از جمله مفروضات آزمون t تک نمونه ای می توان به کمی بودن داده ها، تصادفی بودن نمونه ها و تبعیت داده ها از توزیع نرمال اشاره کرد. داده هایی که قدر مطلق مقدار ضریب کشیدگی آنها از ۳٫۵ و قدر مطلق ضریب چولگی آنها از ۲ بزرگتر باشند از توزیع نرمال تبعیت نمیکنند. با بررسی ضرایب کشیدگی و چولگی داده های پرسشنامه، مشخص گردید که ۵ گویه از ۱۶ گویه پرسشنامه از توزیع نرمال تبعیت نمی کنند. پس از انجام تبدیلات لازم در نرم افزار SPSS، مانند جذر گرفتن، معکوس کردن و... داده های مربوط به این ۵ گویه نیز از توزیع نرمال تبعیت کردند.

آمار توصیفی مربوط به شاخص های سنجش تاثیرات مسجد بر شهر در جداول ۹ و ۱۰ به تفصیل و به شرح زیر آورده شده است:

**جدول ۹. آمار توصیفی آزمون t تک نمونه ای شاخص های سنجش تاثیرات مسجد بر شهر**

آمار توصیفی آزمون t تک نمونه ای				
شاخص های سنجش تاثیرات مسجد بر شهر	تعداد نمونه	میانگین	انحراف استاندارد	هتان استاندارد
استرس ناشی از تردد وسایل نقلیه در محله وجود دارد	183	3.9441	0.94821	0.49448
ایا مسجد در معادلات اجتماعی شهر نقش مؤثری دارد	183	4.3849	0.9002	0.4272
ایا مسجد در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش مؤثری دارد	183	4.5718	0.8706	0.4466
ایا مسجد در بهبود بخش به شهر نقش مؤثری دارد	183	4.4909	0.9179	0.5027
ایا مسجد در تغییر کاربری اراضی شهر نقش مؤثری دارد	183	3.8956	1.11433	0.6032
نقش مسجد	1915	4.3025	1.01768	0.2326

**جدول ۱۰. آزمون t تک نمونه ای شاخص های سنجش تاثیرات مسجد بر شهر**

**تاثیرات مسجد بر شهر**

**۳-۴- بررسی پایایی پرسشنامه**

$$\alpha = \left( \frac{k}{k-1} \right) \left( 1 - \frac{\sum_{i=1}^k S_i^2}{S^2} \right)$$

K = تعداد آیتم ها

$S_i^2$  = واریانس آیتم شماره i

$S^2$  = واریانس کل آزمون (واریانس مجموع نمرات آیتم ها)

**جدول ۵- مقدار عددی آلفای کرونباخ در ارتباط با وضعیت سازگاری گویه ها**

مقدار ضریب آلفای کرونباخ	سازگاری داخلی گویه ها
$\alpha \geq 0.9$	عالی
$0.8 < \alpha \leq 0.9$	مناسب
$0.7 < \alpha \leq 0.8$	قابل قبول
$0.6 < \alpha \leq 0.7$	مشکوک
$0.5 < \alpha \leq 0.6$	ضعیف
$\alpha \leq 0.5$	غیر قابل قبول

منبع: (Cochran, 1963)

پایایی پرسشنامه با محاسبه ضریب آلفای

کرونباخ برای هر یک از اماکن مذهبی مورد پژوهش مطابق جداول ۶ و ۷ و ۸ تایید گردید.

**جدول ۶. ضریب آلفای کرونباخ پرسش های مربوط به مسجد**

ضریب آلفای کرونباخ	ضریب آلفای کرونباخ استاندارد	تعداد گویه ها
.721	.756	5

**جدول ۷. ضریب آلفای کرونباخ پرسش های مربوط به امامزاده**

ضریب آلفای کرونباخ	ضریب آلفای کرونباخ استاندارد	تعداد گویه ها
.751	.817	7

علی اتحادی، علی آقازاده خاتونی، تاثیر اماکن اسلامی بر ساختار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهرهای ایران، نمونه موردی: منطقه ۳ شهر اصفهان

شاخص های سنجش تاثیرات امامزاده بر شهر	میانگین معیاره ۳۵				
	مقدار	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪
آیا امامزاده در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	74.057	382	.000	48433	3890
آیا امامزاده در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	22.173	382	.000	1.08486	1.0009
آیا امامزاده بر هیئت بخشی به شهر نقش موثری دارد؟	24.706	382	.000	1.07180	.9840
دسترسی مناسب برای رسیدن به امامزاده وجود دارد؟	-14.056	382	.000	-99086	-8920
آیا امامزاده در تغییر کاربری اراضی شهر نقش موثری دارد؟	11.163	382	.000	.39556	.2766
آیا امامزاده در رشد و توسعه شهر نقش موثری دارد؟	18.347	382	.000	1.07180	.9840
آیا امامزاده در رونق گردشگری مذهبی شهر نقش موثری دارد؟	27.984	382	.000	1.07180	.9840
نقش امامزاده	28.383	382	.000	1.07180	.9840

مطابق جدول ۱۲ سطح معناداری هر یک از شاخص های سنجش تاثیرات امامزاده بر شهر کمتر از ۰,۰۵ است؛ بنابراین با احتمال ۹۵٪ می توان نتایج بدست آمده از نمونه را به کل جامعه تعمیم داد. از آنجا که حد پایین و حد بالا در تمامی شاخص ها (به جز شاخص دسترسی مناسب برای رسیدن به امامزاده وجود دارد) مثبت است و همچنین میان میانگین شاخص ها و میانگین معیار این پژوهش (۳,۵) تفاوت معناداری وجود دارد، از اینرو می توان نتیجه گرفت که از دید ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان بترتیب، امامزاده ها در رونق گردشگری مذهبی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۱,۰۳۱)، امامزاده ها در هویت بخشی به شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۱,۰۷۹۶)، امامزاده ها در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۱,۰۶۳۹)، امامزاده ها در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۱,۰۳۲۶)، امامزاده ها در رشد و توسعه شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۰,۸۹۶۸)، امامزاده ها در تغییر کاربری اراضی شهر نقش موثری دارند (۰,۶۴۰۹۹) اما دسترسی مناسبی جهت رسیدن به امامزاده ها وجود ندارد (تفاوت میانگین ۰,۹۸۳۰). بنابراین در مجموع می توان اذعان داشت که از دیدگاه ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان امامزاده ها با تفاوت میانگین ۰,۶۹۰۶ نسبت به میانگین معیار نقش موثری بر ساختار کالبدی، اجتماعی و اقتصادی شهر دارند.

جدول ۱۳. آمار توصیفی آزمون t تک نمونه ای شاخص های سنجش تاثیرات امامزاده بر شهر

شاخص های سنجش تاثیرات مسجد بر شهر	میانگین معیاره ۳۵				
	مقدار	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪
دسترسی مناسب برای رسیدن به مسجد وجود دارد؟	9.990	382	.000	48433	3890
آیا مسجد در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	25.395	382	.000	1.08486	1.0009
آیا مسجد در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	24.001	382	.000	1.07180	.9840
آیا مسجد در هویت بخشی به شهر نقش موثری دارد؟	19.711	382	.000	.99086	.8920
آیا مسجد در تغییر کاربری اراضی شهر نقش موثری دارد؟	6.536	382	.000	.39556	.2766
نقش مسجد	34.656	1914	.000	80548	7599

مطابق جدول ۱۰ سطح معناداری هر یک از شاخص های سنجش تاثیرات مساجد بر شهر کمتر از ۰,۰۵ است؛ بنابراین با احتمال ۹۵٪ می توان نتایج بدست آمده از نمونه را به کل جامعه تعمیم داد. از آنجا که حد پایین و حد بالا در تمامی شاخص ها مثبت است و همچنین میان میانگین شاخص ها و میانگین معیار این پژوهش (۳,۵) تفاوت معناداری وجود دارد، از اینرو می توان نتیجه گرفت که از دید ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان به ترتیب؛ مساجد در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۱,۰۸۵)، مساجد در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۱,۰۷۲)، مساجد در هویت بخشی به شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۰,۹۹۰)، برای رسیدن به مساجد دسترسی مناسب وجود دارد (تفاوت میانگین ۰,۴۸۴) و مساجد در تغییر کاربری اراضی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۰,۳۹۵). بنابراین در مجموع می توان اذعان داشت که از دیدگاه ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان مساجد با تفاوت میانگین ۰,۸۰۵ نسبت به میانگین معیار نقش موثری بر ساختار کالبدی، اجتماعی و اقتصادی شهر دارند.

جدول ۱۱. آمار توصیفی آزمون t تک نمونه ای شاخص های سنجش تاثیرات امامزاده بر شهر

شاخص های سنجش تاثیرات امامزاده بر شهر	میانگین	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪
آیا امامزاده در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	4.9640	383	.000	38533	3853
آیا امامزاده در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	4.5326	383	.000	38511	3851
آیا امامزاده بر هیئت بخشی به شهر نقش موثری دارد؟	4.5706	383	.000	38511	3851
دسترسی مناسب برای رسیدن به امامزاده وجود دارد؟	2.5770	383	.000	38511	3851
آیا امامزاده در تغییر کاربری اراضی شهر نقش موثری دارد؟	4.1410	383	.000	38511	3851
آیا امامزاده در رشد و توسعه شهر نقش موثری دارد؟	4.3969	383	.000	38511	3851
آیا امامزاده در رونق گردشگری مذهبی شهر نقش موثری دارد؟	4.6031	383	.000	38511	3851
نقش امامزاده	4.5906	3891	.000	38511	3851

جدول ۱۲. آزمون t تک نمونه ای شاخص های سنجش تاثیرات امامزاده بر شهر

مسجد خیاطا ها، مسجد سید، مسجد دشتی، مسجد شیر سبز،	
امامزاده اسماعیل، امامزاده هارون ولایت، امامزاده شاه زید، امامزاده اسحاق، امامزاده درب امام، امامزاده احمد، امامزاده جعفر، امامزاده محسن، امامزاده محمد، امامزاده شاه میر حمزه	امامزاده ها
حسینیه چهارده معصوم	حسینیه ها

شاخص های سنجش تاثیرات حسینیه بر شهر	مقدار سنجش	تفاوت معنادار	میانگین	انحراف استاندارد	نمونه ای
آیا حسینیه در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	383	0.0561	89583	04077	
آیا حسینیه در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	383	0.3457	89954	04490	
آیا حسینیه در هویت بخشی به شهر نقش موثری دارد؟	383	0.9397	88980	04304	
آیا حسینیه در رونق گردشگری شهر نقش موثری دارد؟	383	0.0214	73453	02731	
نقش حسینیه	1965	0.0834	89278	02179	

### جدول ۱۴. آزمون t تک نمونه ای شاخص های سنجش تاثیرات حسینیه بر شهر

شاخص های سنجش تاثیرات حسینیه بر شهر	مقدار	میانگین	انحراف استاندارد	تفاوت معنادار	نمونه ای
آیا حسینیه در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارد؟	15,073	382	0.007	0.5561	31612
آیا حسینیه در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارد؟	19,890	382	0.005	0.4437	31612
آیا حسینیه در هویت بخشی به شهر نقش موثری دارد؟	8,521	382	0.009	0.4597	3002
آیا حسینیه در رونق گردشگری شهر نقش موثری دارد؟	12,878	382	0.000	0.5214	4447
نقش حسینیه	14,114	1,811	0.060	0.3434	4327

مطابق جدول ۱۴ سطح معناداری هر یک از شاخص

های سنجش تاثیرات حسینیه بر شهر کمتر از ۰,۰۵ است؛ بنابراین با احتمال ۹۵٪ می توان نتایج بدست آمده از نمونه را به کل جامعه تعمیم داد. از آنجا که حد پایین و حد بالا در تمامی شاخص ها مثبت است و همچنین میان میانگین شاخص ها و میانگین معیار این پژوهش (۳,۵) تفاوت معناداری وجود دارد، از اینرو می توان نتیجه گرفت که از دید ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان به ترتیب، حسینیه ها در رونق گردشگری مذهبی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۵,۲۱)، حسینیه ها در هویت بخشی به شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۰,۴۸۵)، حسینیه ها در افزایش فعالیت های فرهنگی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۵,۵۶) و حسینیه ها در تعاملات اجتماعی شهر نقش موثری دارند (تفاوت میانگین ۰,۶۴۵). بنابراین در مجموع می توان ادعا داشت که از دیدگاه ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان حسینیه ها با تفاوت میانگین ۵,۴۵۴ نسبت به میانگین معیار نقش موثری بر ساختار کالبدی و اجتماعی شهر دارند.

جدول ۱۵. فهرست برخی از مساجد، امامزاده ها و حسینیه های منطقه ۳ شهر اصفهان

مساجد	مسجد جامع، مسجد شیخ لطف الله، مسجد حکیم، مسجد شعیا، مسجد جارچی، مسجد لبنان، مسجد قطیبه،
-------	---

### ۵- یافته های پژوهش و نتیجه گیری

اسلام و به ویژه فرقه شیعه اثری مهم در شکل گیری و توسعه شهرهای سنتی ایران داشته است که پایگاه اصلی این تاثیرات از جانب اماکن مذهبی موجود در شهر می باشد. از جمله اماکن مذهبی تاثیر گذار بر شهرهای اسلامی - ایرانی، میتوان به مساجد، امام زاده ها و حسینیه ها اشاره کرد. این اماکن از گذشته تا به امروز به عنوان مراکز عمده مذهبی، فرهنگی و سیاسی شهر عمل می کنند. همچنین این اماکن به عنوان عاملی برای رشد و توسعه شهرها نیز محسوب می شوند چنانچه گردشگران فراوان هر ساله با سفر به این مراکز، باعث رشد و پویایی اقتصادی و فرهنگ شهر مقصد سفر خود شده اند. اماکن مذهبی به عنوان فضای شهری اصلی در شهرهای اسلامی سبب تحکیم روابط اجتماعی می شوند و از طرف دیگر باعث رشد و ترقی شهرها نیز می گردند. در این پژوهش ابتدا با مطالعه متون نظری و تجربی مرتبط، اماکن مذهبی اثرگذار در شهرهای اسلامی - ایرانی شناسایی شد و تاثیرات هر یک بر ساختارهای کالبدی، اجتماعی و اقتصادی شهر به صورت جداگانه مشخص گردید. سپس با بررسی نتایج حاصل از پرسشنامه مشخص گردید که از دید ساکنان منطقه ۳ شهر اصفهان، هر یک از اماکن مذهبی تاثیرات خاصی بر بافت منطقه گذاشته اند. مطابق نظر پرسش

به امامزاده ها وجود ندارد (تفاوت میانگین ۰,۹۸۳۰-). به طور کلی امامزاده ها با تفاوت میانگین (۰,۶۹۰) بر ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر تاثیر می گذارند.

حسینیه ها نیز بر رونق گردشگری مذهبی، هویت بخشی، فعالیت های فرهنگی، تعاملات اجتماعی به ترتیب با تفاوت میانگین (۰,۵۲۱)، (۰,۴۸۵)، (۰,۵۵۶)، (۰,۶۴۵) نسبت به میانگین معیار، نقش مؤثری دارند. به طور کلی امامزاده ها با تفاوت میانگین (۰,۵۴۵) بر ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر تاثیر می گذارند.

باید توجه شود از آنجایی که گویه های مربوط به هریک از اماکن مذهبی (مساجد، امامزاده ها و حسینیه ها) با توجه به مبانی نظری و مدل مفهومی پژوهش در تهیه پرسشنامه متفاوت بوده اند، نمی توان تفاوت میانگین این اماکن را بایکدیگر مقایسه نمود و تنها می توان به تحلیل گویه های هریک از اماکن مذهبی بصورت جداگانه پرداخت.

شوندگان، افزایش تعاملات اجتماعی اصلی ترین تاثیر مساجد و حسینیه ها و رونق گردشگری مذهبی اصلی ترین تاثیر امامزاده ها بر ساختار کالبدی، اجتماعی و اقتصادی منطقه ۳ اصفهان می باشند.

مطابق نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه، مشخص گردید که مساجد بر تعاملات اجتماعی، فعالیت های فرهنگی، هویت بخشی، سازمان فضایی و تغییر کاربری اراضی شهر به ترتیب با تفاوت میانگین (۱,۰۸۵)، (۱,۰۷۲)، (۰,۹۹۰)، (۰,۴۸۴)، (۰,۳۹۵) نسبت به میانگین معیار، نقش مؤثری دارند و به طور کلی مساجد با تفاوت میانگین (۰,۸۰۵) بر ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهر تاثیر می گذارند.

همچنین امامزاده ها بر رونق گردشگری مذهبی، هویت بخشی، فعالیت های فرهنگی، تعاملات اجتماعی، رشد و توسعه، تغییر کاربری اراضی شهر به ترتیب با تفاوت میانگین (۱,۰۳۳)، (۱,۰۷۹)، (۱,۰۶۳)، (۱,۰۳۲)، (۰,۸۹۶)، (۰,۶۴۰) نسبت به میانگین معیار، نقش مؤثری دارند اما دسترسی مناسبی جهت رسیدن

## 6- References

### Persian References:


- Meshkini Abolfazl, Rezaei Moghaddam Ali. Islamic Iranian city: A study of the components and characteristics of the Islamic city with emphasis on the role and importance of culture in the realization of the Iranian Islamic urban planning model, National Conference on Urban Planning and Management, Mashhad, 2014, Volume 6
- Tavakoli Nia Jamileh, Muzaffar Exchange, Angel Order. Comparative analysis of approaches related to the Iranian-Islamic city. Studies of the Iranian-Islamic city. Summer 2017, Volume 7, Number 28; From page 5 to page 20
- Habibi Kiomars, Rouhani Cholai Elham. Qualitative evaluation of the change of elements of the ancient Iranian city to the modern city in order to revive urban places with Iranian-Islamic identity, Iranian-Islamic city studies, Fall 2015, Volume 6, Number 21; From page 5 to page 18
- Danbali Sara, Khalilabad Hossein Police Station, Aghasafari Aref, Recognition of the components of urban landscape identity in Iranian-Islamic cities, a case study of Tehran, Naghs Jahan, Winter 2016, Volume 8, Number 4; From page 223 to page 230
- Mokhtari Malekabadi Reza, Moazani Ahmad, Jalilian Behnam, Measuring the level of urban creativity based on Iranian-Islamic indicators in the metropolis of Isfahan using Vicor multi-criteria decision model, Spatial Planning, Spring 2021, Volume 10, Number 1 (36 consecutive); From page 43 to page 66

- Molaei Asghar, Recognition of the Forming Shapes of Social and Cultural Order in the Iranian-Islamic City (Comparative Comparison of Tabriz Historical Market and Surrounding Passages), *Cultural Sociology*, Spring 2017, Volume 10, Number 1; From page 81 to page 106
- Askari Mohsen, Ahmadi Hassan, Barati Nasser, An Analysis of the Historical Components of Religious-Cultural Foundations of the Islamic Iranian City in the First and Middle Ages, *Social Sciences Quarterly*, Summer 2019, Volume - Number 81; From page 37 to page 74
- Sadeghi Alireza, Khakzand Mehdi, Baqerzadeh Omid, Recognition of components affecting the formation of place in the Iranian-Islamic city under study: Nasir Al-Molk Mosque and Atiq Mosque of Shiraz, *Islamic Architecture Research*, Fall 2016, Volume 6, Number 3 (20 consecutive) ; From page 49 to page 68
- Maroofi Hossein, Rereading the Iranian (Islamic) city A study of role-playing institutions in urban governance and their spatial reflection in the cities of Safavid and Qajar eras, *Iranian architecture and urban planning*, Spring and Summer 2019, Volume 9, Number 15; From page 33 to page 45
- Habibi Mandana, Mojtaba Zadeh Hossein, Assessing the Perceptual Reading of the Citizens of District 20 of Tehran from the Characteristics of the Islamic City, *Journal of Geography, Geographical Association of Iran*, Fall 2017, Volume 17, Number 62
- Nesari, Bint Al-Huda, Moradi, Ibrahim, Wasiq, Behzad, Salehi, Zeinab. (2017). The Impact of Religious Tomb Buildings on the Formation of Cities in the Islamic Period of Iran Case Study: The Role of Imamzadeh Ali (AS) in the Formation of the City of Salehabad (Ilam Province). *Garden of Nazar*, 13 (38), 31-38
- Pourjafar, Mohammad Reza. Attention to urban design and architecture criteria in old mosques (case study of Delhi Grand Mosque). *Teacher of Art*, 2002, Volume 1, Number 1, from page 75 to page 90
- Sattari Fard, Shahram. Investigating the role of religious centers in increasing the vitality of contemporary cities; Case study: Saleh Tajrish Imamzadeh area, Tehran. *Urban Management*, 2016, No. 40, from page 141 to page 158
- Tavassoli, Mahmoud. 2002. *Urban Space Design*, Tehran, Islamic Culture Publishing Office
- Ghobadian, Vahid, 2003, *Climatic study of traditional buildings in Iran*, Tehran, University of Tehran Press in collaboration with the Center for Fuel Consumption Optimization, Second Edition
- Pasdar Shirazi, Muzaffar; Sadeghi, Ali Reza. The Impact of Beliefs and Rituals on the Reliability and Dynamics of Urban Spaces (Case Study: Taziye on the Reliability of Hosseiniyehs and Takayas in Iran), *Urban Management*, Spring 2015, No. 38, pp. 302-332
- Taghavi, Abed, Golabi, Majid, Asghari, Behzad. (2015). A study of the role of religious tendencies in the formation and expansion of the city of Isfahan from the era of the Abbasid Caliphate to the end of the Seljuk rule (132 to 590 AH / 750 to 1198 AD). *Historical Research*, No. 6, Volume 1, 71-84
- Shateri, Mitra and Asadi, Mahsa, 2014, The effect of the presence of holy shrines in the expansion of religious tourism in Isfahan (Case study of the Imams of Shah Zayd, Harun

- Velayat and Ismail (AS)), First National Conference on Geography, Tourism, Natural Resources and Sustainable Development, Tehran
- Sultanzadeh, Hossein, 1995, Nain, City of Historical Millennia, Cultural Research Office, Tehran.
  - Rahnama, Mohammad Rahim, 1997, Hosseiniyahs in the historical context of Mashhad, Mushkooch Quarterly, No. 57

#### Latin References:

- Waltz, C., & Bausell, R. B. (1983). Nursing research: Design, statistics, and computer analysis. Philadelphia: F. A. Davi.
- Walts, C.F., Strickland, O.L & Lenz, E.R. (2005). Measurement in nursing and health research (3rd ed.) New York: Springer Publishing Co.
- Polit, D.F., & Beck, C.T. (2004). Nursing research: Principles and methods (7th ed.) Philadelphia: Lippincott, Williams, & wilkins.
- Cochran, W.G. (1963) Sampling Technique. 2nd Edition, John Wiley and Sons Inc., New York.



**نحوه ارجاع به این مقاله:**

اتحادی، علی؛ آقازاده خاتونی، علی. (۱۴۰۱). تاثیر اماکن اسلامی بر ساختار اجتماعی، اقتصادی و کالبدی شهرهای ایران، (منطقه ۳ شهر اصفهان)، شهرسازی ایران، ۵ (۸)، ۱۱۳-۱۲۷.

**COPYRIGHTS**  
Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Iranian Urbanism Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

**URL:** <https://www.shahrsaziiran.com/1401-5-7-article8/>  
**DOR:** <https://dorl.net/dor/20.1001.1.27170918.1401.5.8.8.6>